

трішнього законодавства, Україна ставить себе на один рівень із провідними державами світу та уникає помилок, які можуть бути допущені при формуванні високопрофесійного корпусу суддів. Але, на нашу думку, варто акцентувати увагу на тому, що в міжнародних актах неможливо врахувати всі особливості й традиції правової системи нашої держави, тому під час розробки національних законів неможливо залишити положення вказаних нормативно-правових актів у такому самому загальному вигляді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Правова доктрина України : у 5 т. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Публічно-правова доктрина України / [Ю.П. Битяк, Ю.Г. Барабаш, М.П. Кучерявенко та ін.] ; за заг. ред. Ю.П. Битяка. – 2013. – 864 с.
2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. Ю.С. Шемчушенко та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2003. – Т. 5. – 2003. – 736 с.
3. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Л.А. Луць. – Львів, 2004. – 447 с.
4. Рекомендація СМ/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/994_38.
5. Міжнародні стандарти у сфері судочинства. – К. : Істина, 2010. – 488 с.

6. Пейсиков В.В. Правовые и организационные аспекты отбора, подготовки и повышения квалификации судей : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 / В.В. Пейсиков. – М. : РГБ, 2007. – 327 с.
7. Основні принципи незалежності судових органів, схвалені Резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_201.
8. Европейская хартия о статусе судей // Российская юстиция. – 1999. – № 7. – С. 2–4; № 8. – С. 2–4; № 9. – С. 5–6.
9. Мурашин Г.О. Статус суддів – європейські стандарти / Г.О. Мурашин // Правова держава : щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – Вип. 11. – К. : Вид. дім «Юридична книга», 2000. – С. 186–195.
10. Загальна (Універсальна) хартия судді, ухвалена 17 листопада 1999 р. Центральною Радою Міжнародної Асоціації Суддів в Тайпеї (Тайвань) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_j63.
11. Спільний висновок Венеціанської комісії й Директорату з прав людини (ДПЛ) Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи (гд-і) щодо закону «Про судоустрій і статус суддів» і внесення змін до закону «Про Вищу раду юстиції» України, прийнятий Венеціанською комісією на її 102-му пленарному засіданні 20–21 березня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua/.../ua/?s>.
12. Прилуцький С.В. Формування корпусу професійних суддів України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / С.В. Прилуцький. – К., 2003. – 223 с.
13. Про Вищу раду юстиції : Закон України від 15.01.1998 р. № 22/98-ВР // Відомості Верховної Ради. – 1998. – № 25. – Ст. 146.
14. Конституція України : офіц. видання станом на 01.11.2010 р. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 88 с.

УДК 342.72

МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ ЯК ДЖЕРЕЛА ПРАВА ДАВНЬОРУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (КІНЕЦЬ ІХ – ПОЧАТОК ХІІІ СТ.)

Іерусалімова І.О., к. ю. н.,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Проаналізовано міжнародно-правові договори періоду Київської Русі. Виявлено закономірності впливу внутрішньодержавних приписів на зміст норм міжнародних договорів.

Ключові слова: міжнародні договори, міжнародні відносини, витоки міжнародного права, джерела права.

Проанализированы международно-правовые договоры периода Киевской Руси. Выявлены закономерности влияния внутригосударственных предписаний на содержание норм международных договоров.

Ключевые слова: международные договоры, международные отношения, истоки международного права, источники права.

Iyerusalimova I.O. INTERNATIONAL AGREEMENTS AS SOURCES OF LAW OF THIS STATE (END OF IX – BEGINNING OF XIII CENTURY)

Analyzed the international legal treaties period of Kievan Rus. The regularities of the impact of domestic regulations on the content of international agreements.

Key words: international treaties, international relations, sources of international law, sources of law.

Постановка проблеми. Історія міжнародного співробітництва в галузі правотворчості й правозастосування має досить тривалий період існування, однак дослідження проблем у цій галузі не втратило своєї актуальності. Вивчення процесів формування джерельної бази українського законодавства в ретроспективному плані дає можливість акцентувати увагу на питаннях практичної рецепції

європейського права, правовій інфільтрації та імплементації норм міжнародного права в давньоруське.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку давньоруського права інтенсивно вивчається вже близько трьох століть. Аналіз давньоруського права з моменту становлення вітчизняної історико-правової науки був одним з основних напрямів, що по-

стійно привертая увагу дослідників. Не новою в юридичній науці є також проблема взаємодії міжнародного та внутрішньодержавного права. Широка історіографія з різних методологічних позицій розглядає окремі інститути давньоруського права та налічує багато робіт, авторами яких є І.Д. Беляєв, М.Ф. Володимирський-Буданов, А.В. Богдановський, Д.Я. Самоквасов, С.В. Відра, Н.А. Максимейко, М.М. Михайлов, І.М. Радін, А.Н. Філіппов, П.І. Числов, Ф.Ф. Депп та інші науковці.

Існують дослідження також у сфері історії співвідношення, взаємодії, застосування, узгодження, використання й дії норм міжнародного права в національному законодавстві. Цій проблемі присвятили свої праці такі мислителі, як Арістотель, Платон, А. Вебер, Г.В.Ф. Гегель, Т. Гоббс, Г. Гроцій, І. Кант, К. Маркс, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, М.М. Сперанський, Б. Спіноза, Ф. Енгельс, М.О. Бердяєв, А.М. Авер'янов, В.Г. Афанасьєв та інші. Висновки й узагальнення, зроблені наведеними авторами, стали теоретичною базою публікації.

Метою статті є вивчення різних позицій щодо джерел міжнародних русько-візантійських договорів, укладених князем Олегом у 911 р., князем Ігорем у 944 (945) р., князем Святославом у 971 р. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання: а) виявити фактори, що сприяли зародженню й наступному розвитку міжнародного права; б) розкрити конкретно-історичний зміст русько-візантійських міжнародних договорів; в) осмислити основні напрями в історіографії щодо походження джерел міжнародних русько-візантійських договорів; г) сформулювати сучасне уявлення про джерела русько-візантійських міжнародних договорів.

Виклад основного матеріалу. За тривалий час дослідження світової історії проблема походження права не втратила своєї актуальності. У найдавніший період історії право було представленим переважно нормами звичаєвого права, тоді ж з'явилися міжнародні договори. Першими правовими пам'ятками нашої держави є договори з Візантійською імперією.

Географічне розташування держави Русь, яка з IX – X ст. іменувалася Київською державою, або «державою Юриковичів», на великих річкових шляхах визначало її міжнародні зв'язки: на півдні – з Візантією, на сході – з Хозарським каганатом, на півночі – зі Скандинавією. Проте найсильніший і найбільш глибокий вплив на історію східного слов'янства здійснило сусідство з Візантією.

Міжнародні відносини Київської Русі знаходили відображення в договорах, які уклалися київськими князями із сусідніми державами.

Традиційно вивчення історії права України починають із дослідження перших писемних законодавчих пам'яток, що збереглися до нашого часу, – договорів Русі та Візантії, основні з яких було укладено в 911 р. князем Олегом, у 944 (945) р. князем Ігорем та в 971 р. князем Святославом.

Ці три текстально відомі договори дійшли до нас у давньоруській версії, проте всі вони

мають візантійські дипломатичні прототипи. Збережені тексти є перекладами, зробленими з автентичних (тобто таких, що володіли силою оригіналу) копій актів зі спеціальних копійних книг. Тексти договорів дійшли до нас у складі «Повісті временних літ», куди їх було включено на початку XII ст.

Договори Русі з Візантією – цікаві й цінні пам'ятки міжнародного права, які відображають політичні, економічні та інші зв'язки двох країн.

Варто зауважити, що відносини (безпосередньо торгівля, війни) східних слов'ян із греками почалися набагато раніше часу складення договорів X ст. На переконання В.В. Мавродіна, такі мирні договори уклалися Руссю з Візантією раніше X ст. – ще у 860 р., у 866–867 рр. [1, с. 270].

Однак уже з кінця IX – першої половини X ст. слов'янське суспільство досягло такого юридичного й політичного стану, за якого, на думку Ф.І. Успенського, з Руссю «могла вступати візантійська держава в правильні міжнародні зносини» [2, с. 267]. Ці «правильні міжнародні зносини» отримали форму договорів.

Договори X ст. юридично оформили міжнародні відносини двох держав. Однак їх зміст відображав не лише співвідношення військових сил двох країн, а й різноманітні політичні, торгові, культурні та інші зв'язки, що існували того часу між Руссю й Візантією. Мирні договори було укладено державами, з яких одна існувала вже багато століть і була розвиненою, а інша виникла нещодавно та лише почала розвиватись.

На думку сучасних дослідників, русько-візантійські договори не можна віднести до власне національного законодавства, оскільки вони приймалися двома сторонами, відображали інтереси обох договірних сторін з огляду на конкретні суспільно-політичні й соціально-правові обставини. Ще задовго до утворення держави різні роди та племена вели між собою війни, відправляючи один до одного посольства, вступали в переговори, укладали договори, здійснювали торговий обмін тощо відповідно до певних правил, якими регулювались міжродові та міжплемінні відносини, що стали згодом витоками міжнародного права.

У X ст. всі найбільш відомі нам договори Русі з Візантією було укладено після припинення військових дій між країнами. Вони пов'язані з відновленням торговельних відносин. Однак зміст договорів Русі з Візантією не вичерпується положеннями про перехід до мирних відносин і поновлення торгівлі між країнами, хоча регулювання торговельних відносин займало важливе місце в цих документах. Усі статті в русько-візантійських договорах можна умовно поділити на ті, що регулювали конкретні відносини й зобов'язання між державами, та ті, що зачіпали відносини між підданими обох держав.

Дискусії щодо питання про джерела договорів Русі з Візантією тривають уже давно. Дотримуючись положення про досить низький рівень правового розвитку східного слов'янства, послідовники норманської теорії І.Ф.Г. Еверс, Н.М. Карамзін, М.П. Погодін,

В.М. Нікольський бачили в основі русько-візантійських договорів нормансько-візантійське законодавство з переважанням варязького елемента [3, с. 325; 4, с. 139; 5, с. 363; 6, с. 270].

Ф.І. Круг у своїх дослідженнях наполягав, що договори «містять у собі німецьке право» [7, с. 45].

Полемізували з норманістами В.І. Сергеевич, В.М. Грибовський, М.О. Лаврівський, наполягаючи на тому, що в договори лише частково було «внесено грецьке право» [8, с. 665; 9, с. 123].

М.Ф. Володимирський-Буданов, В.О. Ключевський, Р. Дарест, Г.М. Маліновський, М.Н. Ясинський вважали, що в основу договорів було покладено ні грецьке, ні слов'янське, а так зване змішане право, норми якого було встановлено в результаті компромісу двох договірних сторін [10; 11; 12; 13].

Ця позиція знайшла своє продовження й розвиток у публікаціях В.Т. Пашуто, Ф.І. Кожевнікова, С.В. Юшкова [14; 15; 16].

Сьогодні в питанні про походження та джерела договорів дослідники дотримуються думки, яка базується на тому, що в основу договорів було покладено норми міжнародного права, звичаї й закони Київської Русі та окремі норми грецького права, іноді перероблені укладачами в інтересах обох держав [17; 18].

До норм міжнародного права можна віднести статті русько-візантійських договорів, аналогії яких виявляються в текстах низки інших договорів Візантії. Це стосується обмеження терміна перебування іноземців у Константинополі, відзначеного угодами 911 р. та 944 р. Аналогами положень про берегове право, відображених у договорі 911 р., та щодо втікачів-рабів можуть бути пункти візантійсько-болгарських угод. Обмеження на вивезення шовку, зафіксоване в договорі 944 р., також було характерним для юридичних документів того часу, причому не лише Візантії.

Необхідно зазначити, що взаємодія давньоруської системи права, яка перебувала на стадії активної побудови, із зарубіжними системами права здійснювала величезний вплив на формування напрямів правового регулювання в слов'янській державі. Так, договори слов'ян із греками 911 р., 945 р. та 971 р. можна проаналізувати з позицій взаємодії й узгодження нормативних приписів різних правових систем, а також виділення норм, що стосуються державного, цивільного, кримінального й судового права в системі права, яка формувалась у Київській Русі [19]. При цьому в межах вивчення візантійського права можливі дослідження практичної рецепції європейського права, а також основи процесів імплементації норм міжнародного права в давньоруське право.

Висновки. Таким чином, договори з Візантією є найбільш важливими пам'ятками як українського, так і міжнародного права, яке в житті кожної сучасної держави відіграє важливу роль регулятора суспільних відносин. При цьому розуміння, реальне наповнення та значення внутрішньодержавного права в кожній країні має певні особливості, зумовлені різними об'єктивними й суб'єктивними обставинами, що багато в чому становить специфіку національного права. Відповідно, знання й розуміння історії формування права може багато в чому пояснити специфіку сучасних національних правових систем, виявити особливості взаємозв'язку національного та міжнародного права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мавродин В.В. Образование древнерусского государства / В.В. Мавродин. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1945. – 429 с.
2. Успенский Ф.И. История Византийской империи: восточный вопрос / Ф.И. Успенский. – М. : Мысль, 1997. – 830 с.
3. Шлецер А.Л. Нестор. Русские летописи на древнеславянском языке : в 3 ч. / А.Л. Шлецер. – СПб. : Императорская тип., 1809–1819. – Ч. 1. – 1809. – 708 с.
4. Карамзин Н.М. История государства Российского : в 12 т. / Н.М. Карамзин. – М., 1903– . – Т. 1. – 1903. – 540 с.
5. Погодин М.П. исследование, замечания и лекции о русской истории : в 7 т. / М.П. Погодин. – М. : Университетская тип., 1846–1857. – Т. 3. – 1849. – 568 с.
6. Никольский В.Н. О началах исследования в древнейшем русском праве / В.Н. Никольский. – М. : Университетская тип., 1859. – 413 с.
7. Круг Ф.И. Критический опыт объяснения византийской хронологии с особенным взглядом на древнейшую историю России / Ф.И. Круг. – СПб., 1810. – 175 с.
8. Сергеевич В.И. Лекции и исследования по древней истории русского права / В.И. Сергеевич. – СПб. : Тип. М.М. Стасюлевича, 1910. – 665 с.
9. Лавровский Н.А. О византийском элементе в языке договоров русских с греками / Н.А. Лавровский. – СПб. : Тип. Академии наук, 1853. – 123 с.
10. Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права / М.Ф. Владимирский-Буданов. – Петроград ; К. : Н.Я. Оглоблин, 1915. – 699 с. ; Ключевский В.О. Сочинения : в 8 т. / В.О. Ключевский. – М. : Госполитиздат, 1956– . – Т. 1. – 1956. – 427 с.
11. Дарест Р. Исследования по истории права / Р. Дарест. – пер. с фр. – М. : Либроком, 2012. – 392 с.
12. Малиновский Г.Н. Лекции по истории русского права / Г.Н. Малиновский. – Томск, 1907. – 240 с.
13. Ясинский М.Н. Лекции по внешней истории русского права / М.Н. Ясинский. – К., 1898. – 300 с.
14. Пашуто В.Т. Внешняя политика Киевской Руси / В.Т. Пашуто. – М. : Наука, 1968. – 474 с.
15. Кожевников Ф.И. Русское государство и международное право / Ф.И. Кожевников. – М. : Юрид. изд-во МЮ СССР, 1947. – 335 с.
16. Юшков С.В. Общественно-политический строй и право Киевского государства / С.В. Юшков. – М. : Госюриздат, 1949. – 546 с.
17. Сахаров А.Н. Дипломатия Древней Руси / А.Н. Сахаров. – М. : Мысль, 1980. – 383 с.
18. Хачатуров Р.Л. Мирные договоры Руси с Византией / Р.Л. Хачатуров. – М. : Юридическая литература, 1988. – 181 с.
19. Ясинский М.Н. Лекции по внешней истории русского права / М.Н. Ясинский. – К., 1898. – 300 с.